

OSTACI OBRAMBENIH GRAĐEVINA NA PODRUČJU MOSLAVINE

I južni obronci Bilogore, baš kao i sjeverni, obilovali su ostacima negdašnjih utvrda, a takvih je utvrda bilo i u ravničarskom dijelu Bjelovarsko-križevačke županije, koje su tijekom i nakon turske okupacije mahom do temelja razrušene. Od onih koje su još sačuvane neznatni su ostaci vidljivi od Mušine, Velike Pisanice, Međureče, Sv. Jakova i Miklo-uša, a gotovo je nemoguće ustanoviti mjesto gdje su bile utvrde poput Zrinskog Topalovca, Novoseljana, Rače ili Grđevca.

Ipak najviše je utvrda na tom području bilo u Moslavini, na prostoru koji omeđuje rijeka Česma na sjeveru i zapadu, Lonja na jugu i Ilova na istoku. I taj je prostor teško stradao od Turaka (rijeka Česma bio je krajnji njihov domet), štoviše dugo je vremena bio ničije područje koje su pustošile i turske i hrvatske snage,

REMAINS OF DEFENSE FACILITIES IN MOSLAVINA

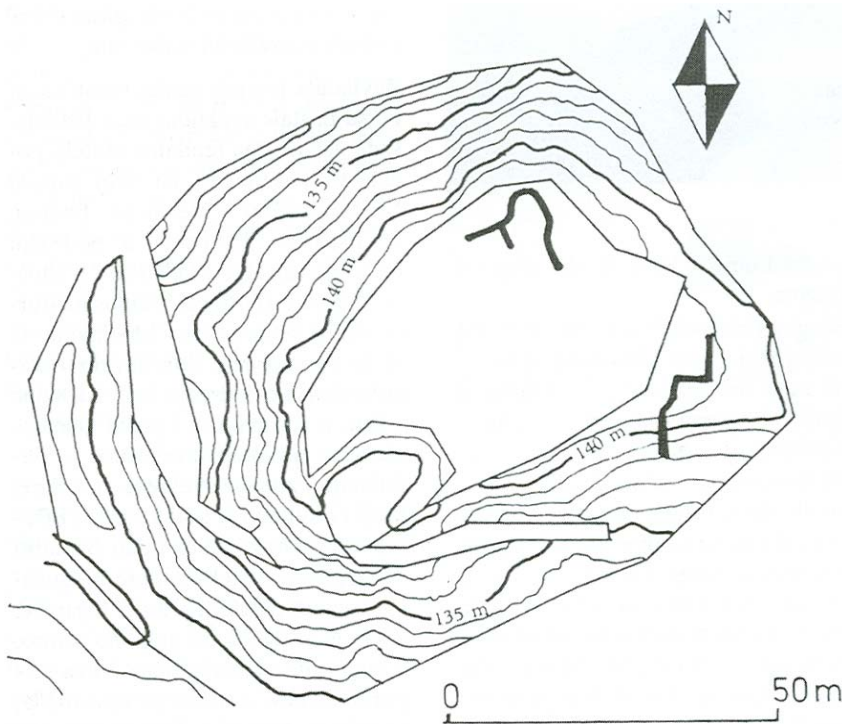
The hilly area of Moslavina used to be well known for its numerous fortifications so that, because of them, the hilly area was also known as the "sealed-off mountain". The entire area was actually named after the fortress that was located in the present-day Pitomača, in the vicinity of more recent castles that presently accommodate a psychiatric hospital. This fortress was named after Mojslav, one of its first owners, and is now reduced to scarce archeological remains. All fortresses in Moslavina suffered heavy damage during Turkish occupation, so that the location of some of such buildings can not nowadays be determined with any degree of precision. Remains of Košut grad and Jelen grad have been preserved to this day. However, Okić grad remains the biggest and the best preserved fortification in the present day Moslavina. This old fortress, fully made of stone, is perched atop of an isolated Moslavina mountain. It is in a good state of repair, despite the fact that it has been abandoned for several centuries now.

tako da je ovaj kraj neko vrijeme bio potpuno napušten.

Ime Moslavina (u mađarskoj verziji Monoszló) prvotno se odnosilo na istoimenu utvrdu u današnjoj Popovači, a najvjerojatnije potječe od Mojslava, člana hrvatskog plemena Beloša, jednog od najstarijih vlasnika

na tom području. Treba reći da se nekako u isto vrijeme javlja i naselje Podravska Moslavina u blizini Drave (koje i danas postoji), ali nije poznata veza među njima. No neki nastanak imena Moslavačke gore, pa time i Moslavine, tumače iz rimskog imena Mons Claudius koji je dugo bio u uporabi. Ime se povezuje s poznatim rimskim carem Klaudijem koji je ovdje navodno dao posaditi vinovu lozu. Ali povijesno je ime imalo i drukčije tumačenje. Tako se vezano uz latinsku riječ claudere (zatvoriti) Mons Claudius prevodila kao Zaprta gora, a ime se objašnjavalo činjenicom što je gora sa svih strana bila okružena i zatvorena utverdama. Štoviše Moslavačka se gora i u spisima tako nazivala. Za primjer može poslužiti citat iz djela *Najezda Turaka* iz 1493. glagoljaškog popa Martinca: "Tagda že robijahu vse zemlje hrvatske i slovinske do Save i Drave i Zaprte gore...".

Najstariji je vlasnik posjeda Moslavine u 12. st. bio župan Makarije, podrijetlom iz Baranje, kojemu je taj posjed darovao hrvatsko-ugarski kralj Bela III. Vjeruje se da je upravo Makarijeva obitelj izgradila utvrdu Moslavinu. Inače sin Makarija Toma bio je početkom 13. st. prvi poznati župan Vukovske (Vukovarske) župa-

Snimak arheološkog lokaliteta utvrde Moslavina

nije, a krajem 13. st. jedan je od Markarijevića bio slavonski ban. Utvrda je bila u njihovu vlasništvu do kraja 13. st., kada se i spominje ime Mojslava.

Utvrd je građena nakon provale Tatara 1242. (do 1494.) kada su izgrađene i sve ostale moslavačke utvrde: Bršljanovac, Garić, Gračenica, Jelengrad, Klis (pokraj Oštrog zida), Košutgrad, Kutinec grad, Mala i Velika Gradina, Moslavina, Paklenička gradina, Lovdin, Stupna i dr. No kako je točno izgledala ta velika i poznata utvrda ne znamo jer je nakon odlaska Turaka srušena i nikad nije obnovljena.

Posjed Moslavina (ulje na platnu, A. Erdödy, 1837.)

Cijela je Moslavina u srednjem vijeku, posebno u razdoblju između Tatara i Turaka, bila vrlo gusto naseljena, a svojevrsnom je kulturnom procvatu pogodovala blizina Čazme kao značajnoga kulturnoga i vjerskog središta s kojim je bila dobro cestovno povezana. Na kulturni su i vjerski život utjecali i samostani pavlina ispod Garića i franjevaca u Podgrađu (Warallya). Bilo je mnogo zemlje za obrađivanje, dosta šuma, pašnjaka i vinograda na obroncima Moslavačke gore. Uzgajala su se goveda i konji, a po hrastovim i borovim šumama svinje su bile na "žirenju", što se održalo do II. svjetskog rata. Vrlo

je razvijen bio lov te ribolov u brojnim rijekama i potocima. Zabilježeno je čak i postojanje ribnjaka.

O gospodarskoj važnosti Moslavine svjedoči i činjenica da su njezini vlasnici uglavnom bile vodeće ličnosti Hrvatsko-ugarskog Kraljevstva. Tako su utvrda i posjed početkom 14. st. pripadali slavonskom banu Ivanu Baboniću, iz roda blagajskih knezova čiji su članovi imali važnu ulogu u životu srednjovjekovne Hrvatske. Od kraja 14. pa do kraja 15. st. vlasnici su Moslavine Čupori. Prvi je bio Stjepan, koji je osim Moslavinom vladao Jelengradom i Podgrađem, a posjedi su mu se prostirali

preko Lonje i Save te sjeverno od Čazme.

Njegov potomak Pavao bio je župan križevački i ban slavonski, a 1415. na čelu hrvatsko-ugarske vojske u borbi s Turcima kod Doboja, gdje je poražen i zarobljen. U zarobljeništvu je i umro. Jedan od njegovih sinova Juraj (Đuro) darovao je pavlinskom samostanu dio svojih posjeda, a drugi, Demetrije, bio je biskup zagrebački (1442.-1465.) te dao izgraditi franjevački samostan u Podgrađu s crkvom Sv. Marije. Sin Stjepan kao nasljednik nije imao potomaka pa je s njim 1492. izumro rod Čupora Moslavačkih.

Kralj Vladislav II., nasljednik Matijaša Korvina, darovao je 1493., sukladno ondašnjem pravu, sva imanja Čupora Tomi I. Bakaču (Bakocs), njegovoj braći i nećacima. Radilo se o 75 naselja (posjeda) u Križevačkoj i Zagrebačkoj županiji. Toma Bakač, čiji će nasljednici uzeti prezime Erdödy, bio je sin Franje Bakocsa koji je na jednom posjedu na istoku današnje Mađarske najčešće radio kolarske radove pa je po tome i dobio ime. Toma je bio visoki crkveni i državni dužnosnik.

Tijekom 15. i 16. st. stanje se u Moslavini znatno pogoršalo. Najprije su se Turci zalijetali preko Save i Une na ova područja, što je unijelo znatnu nesigurnost među pučanstvo koje je tražilo sigurniji smještaj u utvrđenim gradovima ili u migracijama. No Turska su se osvajanja približila Moslavini. Nakon što su 1543. zauzeli Valpovo, Orahovicu, Voćin, Pakrac i Bijele Stijene, uznemirenost je sve više rasla. Iako se Petar II. Erdödy povezo s Nikolom Zrinskim, njegova je obitelj 1545. morala napustiti Moslavinu i to bez borbe. Učinili su to pošto je okupiran Garić i obližnji pavlinski samostan.

Zavladala je opća nesigurnost i seobe su postale svakodnevica. Erdödy, sada već moćna feudalna obitelj, počeli su naseljavati na svoj posjed Moyorókerék (njemački Eberau, gradišćanski Eberava) u području današnje zapadne Mađarske i u istočnu Austriju (Gradišće odnosno Burgenland) stanovništvo Moslavine. U to se je područje doseljavalo i stanovništvo iz područja između Kupe i Une, a nastavilo se i preko Dunava, sjeverno od Bratislave. Kako je iseljavanje uzimalo sve veće razmjere, kralj Ferdinand je kod Legrada i Dubrave na Dravi i Muri dao izgraditi skele za brže prebacivanje bjegunaca u unutrašnje dijelove Ugarske. Život je u Moslavini potpuno zamro, a ono malo starosjedilaca jedva se i primjećivalo. Zemlja je opustošila, nestala su mnoga selišta, a utvrde i samostani su oštećeni ili porušeni.

Čazma je okupirana 1552. i tu su se turska osvajanja zaustavila. U obnovljenu su čazmansku tvrđavu Turci smjestili sjedište sandžakata. No kako područje zapadno od Ilove nisu smatrali dovoljno sigurnim, nisu ga ni naseljavali. Stoga su Čazmu 1565. napustili i nakratko u Moslavinu preselili sjedište sandžaka, a potom ga preselili u Pakrac i Cernik.

No utvrda Moslavina ipak nije dugo bila okupirana. Ban Toma II. Erdödy (kasniji pobjednik kod Siska) uspio je 1591. nakon tri dana opsade osloboditi obiteljsko sjelo i otjerati Turke. Iako je tijekom okupacije i oslobođenja utvrda bila neoštećena, ipak ju je Toma II. smjesta razorio i zapalio kako ne bi ponovno postala ciljem turskih osvajanja. No nakon mira 1606., kada je Moslavina postala granična utvrda, Hrvatski je sabor donio odluku o njezinu obnavljanju. Obnova je i započela, ali nikad do kraja nije bila završena.

No za Erdödyje su nakon oslobođenja Moslavine tek bile započele velike teškoće koje su trajale kroz cijelo 17. st. dok cijela Slavonija nije bila oslobođena. Osim što je bečki dvor pokušavao bezuspješno otići Moslavinu, Erdödyji nisu imali od nje nikakve koristi jer je to bila pustina i nenaseljena zemlja. Tek početkom 18. st. počelo je naseljavanje te ustrojavanje i jačanje gospodarstva. Doseљjavano je stanovništvo iz sisačke Posavine, zapadno od Lonje, Kalničkog prigorja, okolice Varaždina te Turopolja i Kravarskih gorica. Tada je 1746. srušena stara moslavačka utvrda i materijal je upotrijebljen za gradnju baroknog dvorca kao novog sjedišta vlastelinstva. Od stare srednjovjekovne utvrde nije ostalo ništa, mogu se pronaći samo ostaci njezinih temelja pod zemljom, pedesetak metara sjeverozapadno. Inače su na posjedu izgrađena još dva dvorca. Osim najstarijega velikog, srednji je dvorac izgrađen 1820., mali (lovački) 1839., a dograđen i preoblikovan 1941. godine. Svi su

dvorci i danas sačuvani i u njima je smještena psihijatrijska bolnica *Dr. Ivan Barbot* u Pitomači, kako se danas negdašnje naselje Moslavina naziva.

Inače kraj 18. i početak 19. st. doba je najvećeg uspona vlastelinstva za vladavine Erdödyja. To je trajalo sedamdesetih godina 19. st. kada je Ivan Nepomuk II. grof Erdödy prodao Moslavinu, a brojne umjetnine i stari namještaj prenio u Bajnske dvore pokraj Varaždina. Tada se veliko moslavačko imanje dijeli i prodaje pa često mijenja vlasnike. Tako je do I. svjetskog rata bilo u gruntovnim knjigama upisano nekoliko stotina vlasnika na pojedine njegove dijelove. Vlasnici su bili pojedinci iz ondašnje Austro-Ugarske Monarhije, ali i stranci iz zapadne Europe, zemljišne zajednice, kućne zadruge i banke. U I. svjetskom ratu u dvorcima su bili ranjenici, a nakon rata u najvećem je dvorcu bila škola, a potom

da su joj dimenzije bile 80 x 60 m. Bila je okružena jarkom, a otkriveni su i ostaci dviju kula. No sve je to čini se ponovno prekrila gusta vegetacija jer smo za nedavna posjeta uzalud pokušavali pronaći tragove arheoloških istraživanja.

Od brojnih moslavačkih utvrda za neke je nemoguće ustanoviti gdje su se točno nalazile. Za utvrdu Košutgrad (Cosucsak) zna se da je bila smještena u zapadnom dijelu Moslavačke gore, u šumi Južna Garjevica, između Kopčić brda i Dabčeve kose i u blizini izvora Podgradskog potoka. Najbliže je naselje Mustafina Klada. Postojala je u srednjem vijeku, od 13 st. do pada u ruke Turaka, nakon čega je srušena i nikad nije obnovljena. Bila je u vlasništvu Čupora Moslavačkih i potom Erdödyja. Sačuvan je samo jedan komad zida, ali se prema tragovima na terenu moglo približno rekonstruirati njezin tlocrt ovalnog oblika (promjera 23m),

Glavni ulaz u najstariji dvorac u Pitomači (sada odjel duševne bolnice)

Centralni invalidski dom. Od 1933. zalaganjem dr. Ivana Barbota osnovana je duševna bolnica.

Arheološka iskapanja u blizini velikog dvorca 1963., 1965. i 1975. pokazala su da je tvrđava, koja je kontrolirala nizinski dio Moslavine prema Lonji, bila značajna građevina i

okružen dubokom grabom i nasipom. Na jednom je kraju postojalo naselje koje se zvalo Podgrađe (a još i Podgradska odnosno Warallya). Ono je također bilo okruženo grabama, a preko pokretnog mosta se prelazilo u zamak. U Podgrađu je, kao što smo već rekli, bio franjevački samostan s crkvom Sv. Marije, a od

Natpis koji označava položaj negdašnjega franjevačkog samostana

izgradnje do rušenja prošlo je tek 90 godina.

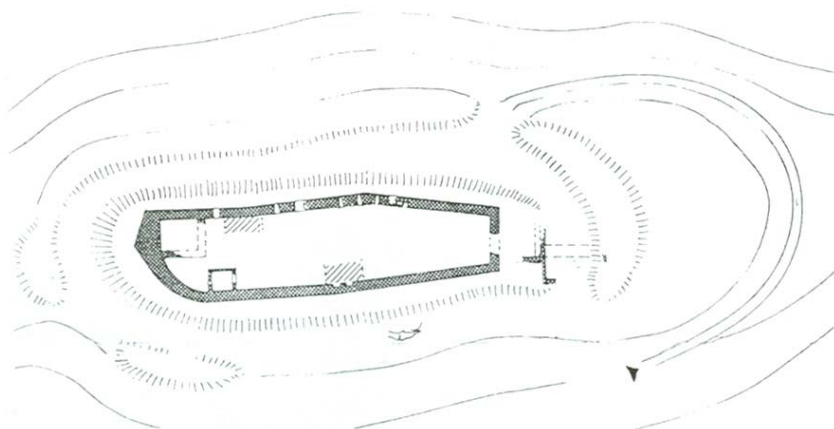
Sačuvani zidni fragment u Košutgradu je od kamena, a na lokalitetu ima dosta razbacanih opeka. Iako se utvrda prvi put spominje 1334., oblik zemljane utvrde, format opeke i način izvedbe upućuju na romaniku. Naselje ispod utvrde upućuje na to da je vjerojatno riječ o utvrdi iz 13. st. Od stručnjaka su prvi Košutgrad 1978. obišla dva istraživača iz Bjelovara (Z. Lovrenčević i V. Megla) koji su snimili stanje i napravili tlocrt negdašnje građevine.

Nedavno smo posjetili lokalitet na kojemu bi trebao biti Košutgrad. Pronašli smo Podgrade i mjesto franjevačkog samostana, točnije pronašli smo table koje su označavale mjesto na kojima su se nalazili. To bi moglo značiti da zanimanje za tu slabo poznatu utvrdi ipak postoji. No pod naglagama jesenskog lišća nismo mogli uočiti nikakve tragove zidova ili konture utvrde. Postoji doduše jedna strma stijena u blizini, ali nije bilo nikakvog natpisa koji bi nas uvjerio da se radi o utvrdi.

Jelengrad je nedaleka utvrda, smještena na dominantnom položaju u šumi Južna Garjevica, na uzvisini s desne strane potoka Jelenska, iznad

doline kojom je išla stara cesta od Moslavine prema Gariću. U povijesnim se izvorima ova utvrda često spominje kao Szarvasko (mađarski szarvas – jelen). Nastala je vjerojatno u 14. st., a vlasnici su bili Čupori Moslavački i potom Erdödyji. Nakon što su Turci zauzeli Moslavinu, Jelengrad je bio u njihovih rukama i tada je i znatno oštećen. Nije oslobođen kad i Moslavina već znatno poslije, a Turci su ga neko vrijeme namjeravali obnoviti i u njemu, vjerojatno zbog velikih strateških prednosti, smjestiti središte sandžaka.

Utvrda je duga približno 65 m, a široka između 12 do 15 m. Izduženog je tlocrta koji prati greben na kojem

Tlocrt utvrde Jelengrad

Pogled na unutrašnji dio Jelengrada

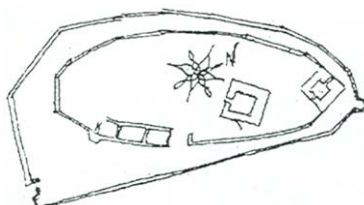
je zidana, sa šiljkom u smjeru očekivane napada. Na toj je istoj strani smještena i branič-kula te još neke svodene prostorije. Ulazilo se kroz poseban objekt – barbakan, preko pokretnog mosta. Utvrda je zidana od kamena, a mjestimice su sačuvani detalji od klesana kamena.

Kada se zna da je utvrda zapravo ruševina usred šume već nekoliko stoljeća, čini se da su zidine sasvim dobro očuvane. Posebno stoga što je očito da je ova utvrda vrlo malo istražena i da su planinari i eventualno lovci (kojih ovdje ima mnogo) njegovi jedni posjetitelji. Za našeg posjeta smo se uvjerali da toj lijepoj utvrdi zaista ne bi škodilo kada bi se bujna vegetacija u njoj malo prorijedila i postojeći ostaci na neki način sačuvali od daljnjeg propadanja.

U istočnom dijelu Moslavačke gore nalaze se ostaci jednog zamka koji zaista zaslužuje zanimanje. To je Bršljanovac (Bršljanovac grad, Bršljanec, Brščanec). Vjeruje se da je podignut u drugoj polovici 13. st., dakle kad i glavina moslavačkih utvrda. Zadatak mu je bio štiti sjeveroistočni dio bršljanovačke župe od prodora neprijatelja. Kad su Turci osvojili ove krajeve preuzeli su ga pa im je, uz Moslavinu i Zdence, bio jedna od najznačajnijih uporišta. G. Szabo tvrdi da je potpuno razvaljen, tek da se na vrhu brijega nazire obzidani četverokut na vrhu brijega. Vjeruje se da je od početaka bio kraljeva svojina i da je kralj Ludovik početkom 14. st. dao Bršljanovac Latku, sinu Vukoslavovu, u zamjenu za bosanski grad Ključ. U suvremenim arheološkim napisima tvrdi se da su ostaci te utvrde još uvijek vidljivi, ali da su u takvom stanju da bi rekonstrukciju bez detaljnih istraživanja bilo vrlo teško izvesti. No čini se da su dosad bilo kakva istraživanja potpuno izostala.

Gjuro Szabo spominje i Kutinjac grad, odnosno Kutinec, kako se danas češće naziva, smješten u blizini Bršljanovca, a od njega danas pouzdano

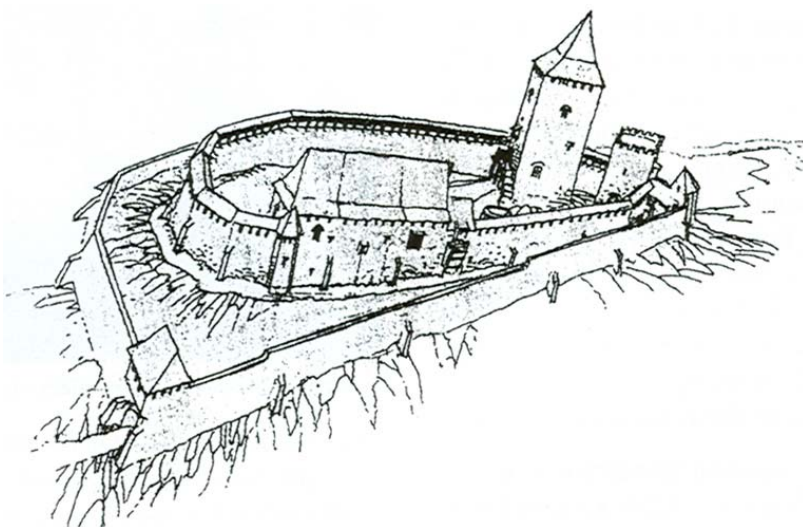
nema nikakvih tragova. Ta je utvrda svakako povezana s današnjim naseljima odnosno rječicama i potocima Kutina i Kutinica i ne zna se tko je kome dao ime. Na početku 20. st. Szabo bilježi da je riječ o sasvim neobičnim ruševinama na strmom brijegu na kojem se uočavaju dva čunja, jedan do drugoga. Bila su pokrivena ruševinama cigle i kamena, a između njih je bio duboki jarak. Izgledalo je da su tu nekad stajala dva okrugla tornja. No čini se da su ti ostaci, kao i na mnogim drugim mjestima, iskorišteni kao građevni materijal.

Tlocrt utvrde Garić

No najpoznatija i najbolje očuvana srednjovjekovna utvrda u Moslavini jest Garić (Garić grad). Ta je utvrda smještena na kamenom brijegu u blizini Humke, najvišeg vrha Moslavačke gore. Do nje se dolazi uskom i strmom dolinom kojom teče potok Garić koji izvire nedaleko gradine. Inače Garić je dao ime mnogim okolnim toponimima, poput Podgarića i Garešnice, a i cijela se Moslavačka gora nekad nazivala Garjevicom, što je danas naziv samo za njezin istočni dio. Vjerojatno ime potječe od garišta, spaljenog mjesta u šumi, a to je ime inače vrlo često i u Hrvatskoj i u Bosni. Uostalom i u blizini Križevaca postoji jedno Garić brdo na kojem se prema predaji također nalaze ostaci utvrde.

Garić je jedna od najstarijih sačuvanih hrvatskih utvrda uopće. Prvi se put naziv Garić (Garygh) kao brdo i

Rekonstrukcija negdašnjeg izgleda utvrde Garić (R. D. Devlić)

Avionski snimak Garića sredinom pedesetih godina prošlog stoljeća

Sadašnji ulaz u utvrdu Garić

posjed spominje još 1163. u ispravi o uređenju čazmanskog posjeda Zagrebačke biskupije. Iz isprave međutim nije moguće utvrditi u čijem je posjedu garićka župa. Godine 1232. u vrijeme kad je herceg Slavonije Bela, najstariji sin kralja Andrije II. i kasniji kralj Bela IV., spominje se velika cesta koja ide od Čazme preko Garića prema rijeci Savi i sasvim je sigurno da je to područje u vlasti kralja. Poslije Bela IV. mijenja neku svoju zemlju kod Koprivnice "za zemlju Šomođske županije imenom Toplica na Gariću". Inače županija Šomođi (Somogy) dio je južne Ugarske koji se danas naziva Kaposvar.

Prvi se spomen utvrde nalazi u kraljevoj ispravi iz 1256. kada se Garić izričito navodi kao castrum. Iz tog bi se moglo zaključiti da je kaštel Garić izgrađen između 1245. i 1256. Štoviše zna se i da su utvrdu branili jobagioni (iobagioni castrensis) koji su za uslugu dobivali i zemlju.

Garić je tada u vlasništvu kralja, sve dok ga Ladislav IV. Kumanac nije poveljom iz 1277. poklonio zagrebačkom biskupu Timoteju koji je sudjelovao u njegovoj izgradnji. Od tog vremena često se u upravi posjeda Garić izmjenjuje biskupska i kraljeva vlast. Još za vladavine kralja Ladislava Gariću u općem su beza-

konju zaprijetili Gisingovi, koje je štitila njegova majka Elizabeta Kumanska i ondašnji slavonski ban Petar Pakrački (Pekry), novi vladar Garića. No nakon intervencije Svete Stolice biskupi su ponovno preuzeli Garić. No povremeno su ga zalagali kraljevima, da bi ga potom ponovno dobivali natrag. Tako je 1412. u posjedu Garića bila i Barbara Celjska, supruga Sigismunda Luksemburškog.

Valja reći da su tijekom 14. st. negdašnji garićki jobagioni kraljevom odlukom postali pravi plemići. Tako su potomci Berislava iz Paležnice postali znameniti Paližne, a od njih je najpoznatiji bio Ivan od Paližne,

su pali Pakrac, Čaklovac i Kraljeva Velika. Turci su ušli u napuštenu utvrdu, zapalili je i otišli. Njima Garić nije bio značajan jer se nalazio duboko u Moslavačkoj gori i izvan pravca njihovih napada na sjevernu Hrvatsku. Zato ga i nisu zauzimali već samo onesposobili.

Dakako da su istodobno temeljito opustošili i pavlinski samostan Sv. Marije pod Garićem, koji je osnovan 1295. i pripadao najstarijima u Hrvatskoj. Bio je veliko vjersko i kulturno žarište, a pod njegovom su upravom bili samostani u Strezi (Pavlin Kloštar) i Dobroj Kući (Sv. Ana kod Bataja). Samostan je bio znamenit i po

Najbolje očuvani dio unutrašnjega obrambenog zida Garića

prior vranskog samostana i najveći protivnik Sigismunda (Žigmunda) u borbi za hrvatsko-ugarsko prijestolje.

Početak 16. st. Gariću je zaprijetila turska opasnost. Već su 1539., odmah nakon pada Požege, turski akindžije opljačkali kraj oko Garića. Turci su potom pod Garićem razbili četu od 150 pješaka zagrebačkog biskupa Šimuna Erdődyja. Nakon što su 1540. turski martolozii osvojili kaštel Brašljanovac iz njega su neprestano pljačkali i odvodili ljude u roblje. Tada stanovništvo masovno bježi u gornje dijelove Hrvatske i u Ugarsku. No nije poznato kada je Garić pao, vjerojatno ga je posada napustila i sklonila se u Ivanić 1544., kada

tome što je od Čazmanskog kaptola bio dobio brojne privilegije. U njemu su sahranjeni mnogi odličnici i velikaši. Nakon što je poharan i zapaljen nikad više nije obnavljan, a njegovi su ostaci poslije razneseni kao građevni materijal. Kako nas Szabo izvješćuje, bio je ostao samo komad zida koji je smješten tako skrovito da do njega nitko nije mogao lako doprijeti. Čini se da taj lokalitet, poznat kao Bela crkva, nije nikada arheološki istražen.

Stara utvrda na Gariću potpuno je propala, baš kao i cijeli posjed koji je postupno zarastao u gustu šumu. Nakon završetka tzv. Dugoga turskog rata 1606., u njegovu su se okolicu

naselili Vlasi, koji su najprije bili u turskoj, a poslije u carskoj službi. U to su vrijeme potomci nekih plemićkih obitelji podrijetlom iz tog kraja počeli od kralja tražiti natrag svoje posjede. Zagrebačka je biskupija početkom 18. st. vratila mnoga imanja u tom kraju, ali tada je drevni Garić grad bio potpuno zarastao u šumu.

Utvrda je građena od čvrstog kamena lomljenca, a među slojevima kamena bili su ugrađeni slojevi lapora. Utvrda se sastoji od dva koncentrična bedema. Unutarnji je potpuno ovalan, a vanjski okružuje utvrdu tako da se ispred glavnog ulaza nalazi svojevrsno predvorje. Glavni je ulaz izrazito masivno građen s polukružnim svodom. Pred ulazom je bila velika graba, a preko nje je vodio pokretni drveni most koji je podignut pristajao u okvir vrata. U unutrašnjem se dijelu utvrde jasno uza zid uočavaju stambene zgrade te velika kamena isklesana cisterna. U unutrašnjem dijelu utvrde stoji osamljena četvrtasta branič-kula, široka 12 m, a visoka 18 m. Ona je građena od kamena, ali su joj oštećenja popravljana ciglom. Zidovi su bili debeli 2,5 m, a čini se da se u nju ulazilo kamenim stubama na prvi kat. Kula je na uglovima utvrđena tesanim kamenjem, a slične kamene blokove možemo pronaći i na Medvedgradu. Na najslabijoj strani zida, na mjestu

Sadašnji izgled veće kule u Gariću

Ostaci manje kule utvrde Garić

gdje se moglo očekivati napadače, smještena je manja branič-kula koja je zidovima gotovo doticala vanjski plašt. Ta je kula iznutra široka 8 m, a zidovi su debeli 2.3 m. Na prvom je katu bila oveća strijelnica za izravno gađanje, a u gornjem su strijelnice koso usječene u zidove radi zaštite strijelaca.

Budući da je Garić nenastanjen od 1544., a relativno je dobro očuvan, bio je vrlo zanimljiv za srednjovjekovnu arheologiju. Arheološka je istraživanja inicirao Muzej Moslavine u Kutini, a prva su istraživanja obavljena 1964. Temeljita su arheološka istraživanja započela 1968. i rezultirala pronalaskom bogatoga arheološkog materijala, poput keramike, željeznog oružja, konjske opreme i predmeta svakodnevnog upotrebe. Radovi su nastavljani 1979. kada je istražen ulaz u zamak te zapadni, istočni i južni bedemi. Potom se prišlo sanaciji i konzervaciji. Radove su izvodili konzervatori iz Zagreba, a ukupno je konzervirano 55m² zida. Bilo je planirano da se restaurira, konzervira i za razgledavanje pripremi cijeli kompleks. Međutim to na žalost nije učinjeno. Utvrda je bila uklopljena u ponudu obližnjega

rekreacijskog centra u Podgariću pa su je posjećivali i mnogi turisti. Ipak Garić nikada nije dobio odgovarajući tretman pa je i dalje prepušten propadanju.

Pokretni arheološki materijal iskopa u Gariću čuva se u Muzeju Moslavine, a uglavnom pripada razvijenom srednjem vijeku. No ima i nekih arhitektonskih elemenata koji možda potječu i iz vremena gradnje. Najzanimljiviji su ostaci peći iz doba gotike (garićgradski pećnjaci) koji su vrlo dekorativni i prošarani bogatim stiliziranim crtežima izuzetne ljepote. Glazirani su zelenom i žutosmeđom bojom, a ukrašeni heraldičkim motivima ribe, grifona, krilatog zmaja, čudnovate ribe te vegetacijskim i geometrijskim ukrasima.

Nedavno smo posjetili ovu veliku i razmjerno dobro očuvanju utvrdu. Prava je šteta što su negdašnji radovi na restauraciji bili prekinuti. Ipak iz tog je razdoblja sačuvan drveni ulaz preko dubokog jarka. No u unutrašnjosti je bujna vegetacija već sve prekrila pa je gotovo i nemoguće pomisliti da se o utvrdu ikad itko brinuo. Zaista je nužna stručna intervencija i potom stalna briga i održavanje. Po-

sebno što do utvrde kroz Moslavačku goru vodi i uski asfaltni put, koji je od strane Podgarića u sasvim dobrom stanju.

Najveće moslavačko naselje jest grad Kutina (danas približno 15.000 stanovnika) prastaro mjesto koje se prvi put spominje 1256. u povelji Bele IV. kao Cotynna. Poslije se navodi pod raznim imenima: Kotenna, Kothennyja, Kotenya, Katynna, Kotena, Kutena i sl. Nastanak imena neki tumače riječju kut (ugao) ili kot (kotac, staja), a kutina ujedno znači i dunja.

vanja 1687. Erdödy su je nakon dugog sporenja s Dvorskom komorom dobili tek 1738. Od 1780. vlasnici jednog dijela kutinskog vlastelinstva su i mađarska grofovska obitelj Sečen (Szésen de Temerin) koja je s Erdödyjima bila u rodu. Nakon ukidanja kmetstva 1848. pojavljuju se i drugi vlasnici kutinskog posjeda, poput Johana Grisula Tolstoja pa potom Slavka Bettlheima, Ignaca Steinera i braće Auch.

Srednjovjekovni kaštel koji se spominje 1494. izgradila je plemićka obitelj Roh de Decse, ali od njega su

poznata pod imenom Plovdin. Szabo tvrdi da je to negdašnji Blodyn koji je na katastarskim kartama bio označen kao Balatin. Inače on još spominje i Dijanovec (Dianvar) pokraj rijeke Ilove, ali od njega danas nema nikakvih tragova.

Grofovi Erdödy su sredinom 18. st. izgradili maleni ladanjski dvorac koji neki nazivaju kurijom. To je izvorno bio barokni dvorac koji je s vremenom historicistički obnovljen. Oko dvorca su postojali posebno uređeni perivoj (stari i novi) koji su pedesetih godina prošlog stoljeća uništeni pa je poslije posađen današnji šumarak. U dvorcu je već nekoliko desetljeća smješten Muzej Moslavine.

U Moslavini postoji još nekoliko obrambenih lokaliteta koji su pripadali sustavu protuturske obrane, a neki postoje i od prije. To su gradišta, obrambene građevine od drva i zemlje. U takvu bi se utvrdu mogao ubrojiti i već spomenuti Plovdin grad, a slično se gradište nalazilo u Trnovitičkom Popovcu nedaleko Garešnice. Od tog se gradišta, koje je narod nazivao Šašar grad, nije ništa sačuvalo. Sličnih ravničarskih utvrda u okolici Garešnice bilo je još, a istraživali su se Tomašica i Sokolovac. Drugi su tek uočeni rekognisciranjem terena. To su Crkveni brijeg u Kaniškoj Ivi, Stari Palešnik, Trnava, Ladislav i Velika Mlinska.

Dvorac Erdödyja u Kutini u kojemu je sada Muzej Moslavine

Od brojnih vlasnika Kutine u srednjem vijeku najvažnije su obitelji Ruhović (Roh de Decse, Vučerinović i Vukoslavić. Od 1507. u posjedu je Erdödyja. Pod turskom je vlašću od 1545. sve do njihova protjeri-

ostali tek blijedi i slabo prepoznatljivi tragovi. Nalazio se na brežuljku sjeveroistočno od Kutine. Radi obrane od Turaka izgrađena je približno 1500. mala utvrda tipa *wasserburg* u ravnici južno od današnje Kutine,

Branko Nadilo

